ZBORNIK ZAGREBAČKE KLASIČNE GIMNAZIJE 1607.–1957.

IVAN BRLIĆ

JEDAN BROĐANIN, TOMO SKALICA, PUTNIK OKO SVIJETA PRIJE 100 GODINA

LE PREMIER CROATE QUI EFFECTUA LE TOUR DU MONDE AVANT 100 ANS: LE VITRIER DE BROD TOMO SKALICA

ZAGREB 1957

gradskaKNJIŽNICA
SLAVONSKIbrod
ZAVIČAJNA ZBIRKA

IVAN BRLIĆ:

JEDAN BROĐANIN, TOMO SKALICA, PUTNIK OKO SVIJETA PRIJE 100 GODINA

S pravom je nedavno izneseno u našoj štampi, da je kapetan Ivo Visin iz Boke Kotorske bio prvi naš pomorac, koji je oplovio kuglu zemaljsku.[1] Jer kapetan Visin krenuo je baš kao pomorac i s namjerom, da na svom malom jedrenjaku »Splendido« od 311 tonelata i 11 ljudi posade oplovi svijet. On je svoj naum izvršio, te je neopisivom bravurom kapetana-pomorca svladao sve prirodne i ljudske neprijatelje, i nakon 7 godina (1859) vratio se kući. On je dakle — vjerojatno — zaista prvi naš *pomorac,* koji je oplovio svijet.

No ipak, što se znade, opće prvenstvo, da je oplovio kuglu zemaljsku, ne pripada, među našim zemljacima, kapetanu Visinu, nego, začudo, rođenom Slavoncu, Tomi Skalici iz Broda na Savi.

Tomo Skalica je u času, kad je Visinov brod, kako kaže autor citiranog članka, »dne 11. veljače ponosno razapeo jedra i krenuo u pučinu Atlantika«, bio već oplovio pola svijeta kao putnik na finskom jedrenjaku i nalazio se u to doba negdje oko južnog rta američkog kopna (Cap Hoorn) — strah i trepet svih pomoraca — u blizini Ognjene Zemlje (Terra del Fuego) i proplovio je strašni Magellanski tjesnac.

13. veljače 1852. u 2 sata popodne, piše on, »pristade brod naš na istočnoj strani otoka St. Juan Fernandez (prema glavnim gradovima u Chile: St. Jago i Valparaiso) i tu se brod na lengeru[2] ustavi.[3]

---

[1] »Prvi naš pomorac, koji je oplovio svijet«. — Stogodišnjica junačkog pothvata kapetana Iva Visina. — Članak Petra Giunia u »Narodnom Listu« od 10. veljače 1952.

[2] Lenger se u Slavoniji kaže za sidro.

[3] Putovanje Tome Skalice mlađega, Brođanina, od god. 1851. do 1855. (»Neven« 1856. god.).

Skalica je gotovo cijelo svoje putovanje opisao, pa mjestimice i vrlo slikovito, a uredništvo »Nevena«, u kome je putopis štampan prije gotovo 100 godina, veli u bilješci, da se »opisanje onih dalekih zemaljah dobro slaže sa novijim puto- i narodopisjem.«

Prvenstvo je dakle Skaličino i u tome, što je svoje putovanje i viđene zemlje opisao, a opis objelodanio.

Ti putopisi, koji su izašli u »Nevenu« god. 1856., danas nisu više dostupni čitalačkoj publici, a kako su živi i karakteristični za putovanja morem pred stotinu godina, trebalo bi ih ponovno u cijelosti objelodaniti.

Put Skaličin već je započeo vodom i brodom. 17. svibnja 1851. krene on Dunavom u Beč, i to onaj Beč, koji ga je svojom apsolutističkom i germanizatorskom brutalnošću, vjerojatno i nagnao, da ostavi dom, rod i svoju staklarsku radionu u Brodu.

No prije nego li iznesemo ukratko taj Skaličin put, neka se čuje, što o samome Skalici i njegovu rodu znadu stare kronike.

*
* *

Tomo Martin Skalica rodio se u Brodu na Savi, 3. siječnja 1825. godine, kako kazuje knjiga rođenih i krštenih župe u Brodu.

Otac mu bijaše Tomo, mati Marija, rođena Križanović, a kum Martin Krvolić. I Križanovići i Krvolići i Skalica bijahu ugledne, starosjedilačke obitelji brodske, kako se vidi iz starih popisa gradskih senatora i vanjskih vijećnika, te iz vojničkih dogodovština, u kojim se ta prezimena ponavljaju nekih 150 godina: od vremena kako je Brod bio osloboden od Turaka i osnovana Slavonska krajina (početkom XVIII. stoljeća) pa do daleko preko osamstotina četrdeset i osme, sve onamo do razvojačenja Vojne Krajine (1873), okupacije Bosne (1878) i ponovnog priključenja Vojne Krajine k Hrvatskoj (1881), kad je Brod postao jedno od najvažnijih trgovačkih, prometnih i kulturnih središta Slavonije.

Iz onog najstarijeg razdoblja, kad je god. 1737. Slavonska krajina bila prvi puta razdijeljena u tri kapetanata (to su kasnije pukovnije): Varadinski, Brodski i Gradiški, spominje se već pradjed Tomin *poručnik Skalica,* i to jednom posve osebujnom zgodom.

»God. 1739. bio je posljednji brodski oberkapetan Ivan Udvarhelj, pravije Jančiković (koga potomci još i danas u Brodu žive). — Dne 10. prosinca sakupilo se u Brodu 2000 vojnika, te je 12. prosinca iste godine 1739. pošao brodski oberkapetan Jančiković sa kapetanom Jožom i Jakobom Pašom u rat na Pruse, pa su na maršu, na potoku Orljavi, u

mjestu Orljavcu, ali više prema Pleternici svu trojicu pobunjeni krajišnici poubijali, jer se među njima proširio glas, da će krajišnike predati u Prusku i tu ih ostaviti, da oplemene tamošnju pasminu; sva trojica su pokopana u požeškom manastiru; *poručnik Skalica* (pradjed sadašnjih Skalica)[4] zatim vojvode: Muravić, Marjanović, Agatić i Karazuzović, zajedno sa vojničkim kapetanom fra Rankom spasili su tom prilikom svoj život samo bijegom.«[5]

O poručniku Skalici ne znamo više ništa, no kako se vidi, bio je časnik, a to su u Vojnoj Krajini bili samo najugledniji i najsposobniji građani.

Kad je god. 1747. regulirana Slavonska krajina, predložio je general barun Engelshofen, da se pojedina krajiška mjesta, koja su bila prikladna za obrt i trgovinu i za širenje blagostanja u Krajini, oduzmu neposrednoj vlasti pukovnijskih zapovjednika i da se njihova magistratska uprava podloži izravno general-komandi: žitelji tih t. zv. slobodnih komuniteta imali su se poglavito baviti trgovinom i obrtom i zato su bili oslobođeni od vojništva; tom zgodom postavljena su god. 1751. ova mjesta kao slobodni vojnički komuniteti: Bukovica, Varadin, Brod, Karlovci, Zemun, i Stara Gradiška.[6]

Ovi komuniteti imali su svoju magistratsku upravu na osnovu slobodnog izbora, a, kako je rečeno, glavna im je svrha bila širenje obrta, trgovine i blagostanja. U toj slobodnoj upravi imamo sačuvanu listu senatora, biranih god. 1776.: Antun Mateković, Josip Šneider, Nikola Mijatović i *Andrija Skalica.* Taj je Andrija bio očito sin poručnika Skalice, a djed našeg autora. U duhu »slobodnog komuniteta« bio je i on obrtnik.

Kako je Brod bio vojna tvrđava, nije se od god. 1775. u naselju smjelo graditi, kako se htjelo, niti se smio naseliti, tko je htio. Graditi su se smjele samo drvene kuće. Godine 1784. stigla je zapovijed, da se Brod ima preseliti sa svim svojim kućama na obližnji pašnjak Balatin, pa je tom zgodom (1786) provedena procjena svih 384 kuća, koliko ih je tada u Brodu bilo, jer je vojni erar imao građanima dati za njihove kuće odštetu. Među procijenjenim kućama je i kuća br. 270. *Andre Skalice,* krojača, procijenjena na 120 for., što je među ostalim procijenjenim drvenjarama bila visoka vrijednost.[7]

---

[4] »Sadašnji« Skalice jesu baš naš autor Tomica i brat mu Stjepan.

[5] Citirano iz »Uspomene na stari Brod« (zabilježio oko god. 1838. I. A. Brlić bivši građanin i trgovac brodski izdao sin mu dr. Ig. Brlić, Brod 1885.) — Svezak II, str. 16. i 31.

[6] Ibid., str. 16. i 17.

[7] Ibid., str. 12 in fine.

Andrija se kao senator spominje još i u jednoj mučnoj funkciji: Kad je god. 1784. neki Jože Marković zbog umorstva na koleso na smrt osuđen bio, tada mu je senator Andrija Skalica smrtnu osudu pročitao i štap nad njime prelomio.[8]

Andrija je bio senator sve do god. 1787., kad je brodski magistrat zbog velikih unutrašnjih trzavica i nesuglasica bio razriješen, a Brod 26. juna 1787. predan u upravu vojničkoj krajini.[9]

To, za Brod tužno, razdoblje, u kome Brođani nisu prestajali prosvjedovati protiv učinjene im nepravde, potrajalo je 33 godine. Već god. 1820. bude Brod ponovo uspostavljen kao c. kr. slobodni vojni komunitet. I tu se odmah među prvim novo izabranim vanjskim vijećnicima spominje *Tomo Skalica,* sin krojača Andrije i sâm krojač, a otac našeg autora Tomice (takvim deminutivom nazivaju Brođani sve sinove, koji nose očevo ime).[10]

Kad je god. 1822. bila renovirana župna crkva u Brodu, bijahu »crkvena vrata tako malena, da se nisu mogle majstorske zastave iznašati«,[11] pa kronika bilježi, da su bila troškom Brlića (I. A.) i Skalice (Tome) raširena. Svaki je dao 5 for. srebra.[12]

Uopće valja da je otac Tomin bio vrlo bogat obrtnik, jer predaja još i danas priča, kako je znao govoriti sinu svome i ljubimcu Tomici: »Da zoblješ dukate, ne možeš ih pozobati dok si živ.«

O ocu Tomičinu imamo živu karakteristiku u jednom sastavku njegova suvremenika Franje Benčevića. Iz tog opisa očeva značaja lako će se razumjeti i mnoga značajna crta njegova sina, putopisca Tomice. Suvremenik piše njemački. U hrvatskom prijevodu glasi taj opis Tome Skalice, oca, ovako: »Tomo Skalica, po prirodi učen i vrijedan značaj, moglo bi se reći: čelik-značaj. Vrlo je silovita i često strastvena temperamenta, a kraj toga neustrašiv. U općinskoj je službi vrlo revnostan, no u službenosti svojoj neljubezan, jer je svaku omašku u službenom poslovanju odmah uočio i tada je bez ikakvih obzira postupao. Inače su ga svi poštivali.«

Uz imutak u gradu, imali su Skalice, poput svih brodskih starosjedilaca, ovelik vinograd na najljepšem i najistaknutijem mjestu glasovitog Brodskog brda (vinogorja), s prostranom vinogradskom kućom pod velikim, stoljetnim hrastom.

[8] Ibid., str. 17. i 18.
[9] Ibid., str. 18.
[10] Ibid., str. 26—28.
[11] Kakva je to bila neprilika i važna zapreka razumljivo je, ako se uzme u obzir, da je tjeranje obrta bio glavni zadatak vojnih komuniteta.
[12] Ibid., sv. III., str. 21.

Kad je otac Tomo umro (3. II. 1856), preuzeše imutak braća Stjepan (Štef, stariji) i Tomica, putopisac. Ostavši u starim tradicijama svoje obitelji, bude i Stjepan Skalica već dvije godine po smrti svog oca izabran »vanjskim vijećnikom« brodskog vojnog komuniteta.[13]

Stjepan bijaše stariji od braće i držaše, kako se čini, imutak očinski.

No još se i danas sjećaju najstariji ljudi u Brodu, kako su se u Skaličinu vinogradu obdržavale slavne i preslavne gozbe... Bijahu tu tri kćeri (Stjepanove), pa se gostilo, častilo i slavilo, većinom u društvu časnika, kako je to i priličilo u Vojnoj Krajini.

Danas u Brodu Skalica više nema.

Za karakteristiku ambijenta, u kome je naš autor zivio i odrasao, bit će zanimljivo citirati završetak jedne od starih brodskih kronika:

»Iz svega gori rečenoga može se vidjeti, da su Brođani veseljaci bili, i združevno živili, svaku sgodu tražeć, da zajedno veseli budu. Još imam od ustmęnih predavanja, da je Brod o b o r a n, i da se zato ni kuge, niti koje druge prilepljive bolesti bojati nema. — O b o r a n pako reći će, da se negdi, u vele staro doba, dvanajst u podpunoj djevojačkoj dobi čistih i od mužkog netaknutih djevicah golih svuklo, pod plug se upreglo, i pjevajuć velike litanije Brod oboralo, štono kugi i svakoj prilepljivoj bolesti nedade u varoš unići. Kako mu drago, nezna se da je ikada u Brodu kuga morila, premda je po svih selih na okolo bila; ja pamtim da je god. 1812. sav turski Brod preko Save obamro, da je u brodskom lazaretu kuge bilo, al smo mi s božjom pomoćju cieli ostali.[14]

Kad ovo čitamo, lako ćemo razumjeti toplo oduševljenje, što ga brođanin Tomica, potekao iz takva blažena ambijenta, osjeća, i kojim u svom autopisu opisuje »vječno proljeće«, žene bez odjeće, bezbrižnost i dobroćudnost stanovništva, koje se hrani bez rada i truda — u Honolulu.

Nemamo točnih podataka, zašto je Skalica pošao u svijet. No iz ono nešto napomena o njegovu odlasku i iz tadašnjih tužnih političkih prilika u našoj domovini, možemo s priličnom vjerojatnošću uzeti, da su motivi njegova odlaska bili ponajviše političke prirode.

Kad je Skalica god. 1851. pošao na put, još je živio otac njegov Tomo, bogati i ugledni građanin, a sam Tomica imao je u Brodu staklanu, što su mu je bili »zadali roditelji«.[15] Imovinske ga dakle prilike nisu silile, da ide tražiti dobro nad boljim.

---

[13] Originalni »Wahlprotocoll« od 22. 10. 1858., u kome je uz A. Torkvata Brlića i druge, izabran za vanjskog vijećnika i Stjepan Skalica. (Arhiv obitelji Brlić u Brodu).

[14] Ibid., sv. III., str. 50.

[15] Vidi u Skaličinu putopisu (»Neven« 1856) — »Putovanje iz Evrope okol Amerike u Kaliforniju i t. d.« — odmah u početku (Alin. 2.).

Skalica je međutim bio vršnjak, a kasnije i vrlo prisni suradnik revolucionarca godine 1848., a i kasnijeg smionog narodnog borca Andrije Torkvata Brlića.[16]

A. T. Brlić bio je god. 1848. u Slovačkom ustanku, bio na Slavenskom kongresu i na barikadama u Pragu, u taboru bana Jelačića, te je konačno kao Jelačićev emisar bio poslan god. 1848./49. u Paris, da tamo pobija magjarsku propagandu i da radi za hrvatsku stvar. A. Torkvat se 4. svibnja 1949. vratio u Brod, proboravi tu neko vrijeme, proživi dvije teške godine početka apsolutizma, a ljeti god. 1850. ponovo krene na put u Paris i London, no ovoga puta bez službene političke misije. Vrativši se u Hrvatsku u jesen 1850., našao je tu mjere Bachova apsolutističko-policajnoga režima u punom razvoju. One su branile ili u najmanju ruku vanredno oteščavale svaku nacionalnu političku aktivnost.

Brlić je svagdje u svojoj okolini djelovao revolucionarno, pa je vrlo vjerojatno, da je imao i znatnijeg političkog utjecaja na svog vršnjaka i sugrađanina Tomu Skalicu.

Za Bachova režima svaki je od četrdesetosmaških boraca i revolucionara reagirao na svoj način: mnogi su se pokorili i pouzimali službe i pod novim režimom, neki su se borili protiv vjetrenjača i stradavali, kao na pr. Kušlan, neki su se mjesto otvorene političke djelatnosti prihvatili tajnih političkih akcija i kraj toga riskirali glavu, kao na pr. A. Torkvat Brlić, Orešković i dr. — Konačno: neki su emigrirali.

Držimo, da među te spada i Tomo Skalica. U tome nas potkrepljuje bilješka izašla u »Nevenu« god. 1854. na str. 184.: »... Ovaj naš zemljak, stradavši, ostavi svoju otadžbinu ...« — Ta jasna aluzija, koja protivurječi eufemističkom uvodu samog Skalice k njegovu »Putovanju od god. 1851.—1855.«, ne može se odnositi nego na političko »stradanje«, jer se stradanja druge vrste u javnosti ne tretiraju i jer, kao rekosmo, za druga materijalna stradanja nije bilo uzroka. Osim toga znamo, da je Tomo Skalica za vrijeme revolucije god. 1848./49. bio na ljevici hrvatskih revolucionaraca, i da je — dapače u ono doba razmjerne slobode — bio zatvoren radi nekog političkog paškvila. (Vidi V. Bogdanov: Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848./49., Zgb. 1949., str. 205.)

Potvrdu za povezanost Tome Skalice s A. Torkvatom Brlićem nalazimo tek na povratku Skaličinom s njegova svjetskog putovanja. Ignjat Alojzije Brlić[17] piše iz Broda svome sinu Andriji Torkv. Brliću u Beč 22. I. 1855.: »Tomica Skalica opet se javio iz Londona, pozivajuć se na dva svoja pisma, koja je ocu iz Amerike pisao, al koja su se gdigod

[16] A. T. Brlić bio je godinu dana mlađi od Skalice. On je rođen god. 1825., a A. T. Brlić 1826.

[17] Pisac prve Ilirske gramatike (1833) i književnik.

izgubit morala, u Brod bo ne dojdoše. Otac ga kući pozivlje i šalje mu pašuš i novacah, hoće li htyt dojći, to se nezna, — ako se povrati pohodit će te u Beču; Skalici sam dao znanje od tvoga stana i poslao mu ga je u London — nadaj se dakle gostu!«[18] I opet I. A. Brlić spominje Skalicu u svom pismu sinu od 17. II. 1855.: »Tomica je još u Londonu, pašuša mu iz Beča čekaju...«[19]

God. 1855. vraća se kući Tomo Skalica nakon četvorogodišnjeg lutanja po svijetu, a da i opet ne znamo pravog uzroka njegovu povratku. Pa iako toga ne znamo, znamo sad posve pouzdano, da se po svom povratku usko povezao s A. T. Brlićem u jednoj smionoj, iako u onaj mah možda bezizglednoj političko-nacionalnoj akciji.

1855. se vraća u Brod iz Beča i Andrija Torkvat Brlić, radi teške bolesti očeve. U travnju te godine umire mu otac, a u veljači iduće godine umire i Skaličin otac Tomo. A. T. Brlić vraća se u Beč, te još iduće (1856) godine studira u Beču. Svršava pravo.

I dok Brlić u Beču pravo svršava, dotle se Skalica opet udomaćuje u Brodu i piše svoje putopise. »... Radi opisanja moga puta«, piše on A. T. Brliću u Beč javljajući mu smrt svoga oca, »niesam imao vremena do danas, ali gledaću; želim staklanu otvorit i postat Brođanin...«[20] A Andrija T. Brlić bilježi na poleđini toga pisma: »Odgovorio: Žalost što otac umro. Nek budu pošteni, braća...« Već sedamnaest dana nakon toga pisma slijedi drugo, u kome Tomica piše Brliću: »... Certice moga puta pišem na dalje, alli do danas istom četiri tabaka napisana u pripravi imam; želim u skorom više napisati i u Zagreb na Družtvo Nevena poslat. Pogodio sam dućan... za moj staklarski posao...«[21] I opet bilježi A. T. Brlić na poleđini toga pisma: »Odg. 15/3. Drago mi je, što je uzeo zanat radit. Neka svoj put dalje opisuje.«

No i samo to njegovo opisivanje puta bilo je u znaku udaraca sudbine, kako mu je bilo i putovanje.

»Prekjučer«, piše A. T. Brliću 3. siječnja 1856. njegov vjerni pomoćnik Josip Kaup iz Broda, »prekjučer, na novom ljetu u večer baš u 12 sati imali smo strahovitu noć u Brodu: našega staroga Skalice kuća sasvim izgorela, otkud je vatra izišla jošt nije pravo poznato, na svog kočijaša sumnju ima i dao ga je onu noć jošt zatvoriti, jerbo se govori,

[18] Pismo br. 179. iz zbirke »Pisma sinu«. (Ovo je pismo neobjavljeno. — U Arhivu obitelji Brlić u Brodu).

[19] Pismo br. 180. — I. A. Brlić: »Pisma sinu Andriji Torkvatu Brliću 1836. do 1855.«, sv. II., str. 170. (Izdanje Hrv. Bibl. Zavoda, Zagreb 1943.).

[20] Pismo Tomice Skalice A. T. Brliću od 11. veljače 1856. (U Arhivu obitelji Brlić u Brodu).

[21] Pismo Tomice Skalice A. T. Brliću od 28. veljače 1856. (U Arhivu obitelji Brlić u Brodu).

da je momak jedne gvozdene vile izgubio, a Skalica da ga je lupo zato i jošt k tome 1 for. od zasluge odbio, ele sumnja je, da je to isti momak zapalio. Složno je bilo sve kod vatre, to se nije gledalo jeli trgovac ili majstor svi su radili i branili sav okoliš, stvare su pobacali sve na led, iz Grada[22] su soldati izmaširali i čuvali stvare. Naš Magistrat kako je napunio špricne s vodom prije pet godinah možda, tako je i sad stajalo, kad su je dovezli da gase, a ono sve smrznuto, te odnesoše iz armice jedan i iz Grada jedan, pak agent dao svoje male iz Magazina kojesu jošt najbolje bile, te do 2 sata sve većom stranom pogašeno bilo. Sreća naša te je veliki sneg po kućama znate: da je curilo s kućah kao da kiša najveća pada. Od onoga dana s Tomicom nisam jošt mogao biti.« — A već u pismu od 16. siječnja 1856. javlja isti Kaup: »Tomo Skalica imao je već 6 folija napisanih,[23] pak mu je sve propalo, kad je bila vatra, pak mi on reče da Vam pišem, nek oni toliko ne štampaju u Zagrebu, dok se Tomica opet pisanju privati. A. T. Brlić zabilježio je a tergo toga pisma: »Odg. 23. 1. 56. Neven svakog mjeseca izlazi, dakle Tomica ima kad . . .«

Na samu je dakle Novu godinu izgorjela Tomičina rodna kuća, s »6 folja« rukopisa, u veljači mu umrije otac, u isto vrijeme otvara opet staklanu.

No kolik je tek za našeg moreplovca bio ovaj doživljaj, što ga A. T. Brliću javlja opet Kaup pismom od 9. kolovoza 1856.:

»Sinoć je u 8 satih dopro po Savi jedan francuski parobrod sa dvie katarke, zove se »Lyonnais« i stao više mlinah pored turskog Broda i stoji jošt do sade. Straža stoji na bedemu[24] od savske strane pored onih topovah. — Toma Skalica otišao prieko da vidi ko su i kakvi su ljudi. — A Turci su čitavo jutro pucali koje iz pušaka, koje iz malih topića od veselja . . .«

Kakve li je sve reminiscence morala nad Brodom usidrena francuska galija izazvati kod svjetskog moreplovca i »srećogonje«[25] Tome Skalice!

Praznike god. 1856. proveo je A. T. Brlić u Brodu i točnije u Brodskom brdu. 26. rujna 1856. očito nakon završene berbe bilježi on u svom dnevniku: ». . . popodne u Brod se vratih . . . obični život nastavih, poslije ugodnostih bitja u vinogradu, gdje me je samo to više put mrzilo, što Josip nedodje i nikakvi gost. Tomica Skalica najprečji komšija, kojeg

[22] »Grad« se u pučanstvu zvala brodska tvrđava.

[23] Svojeg putopisa.

[24] Na bedemu brodske tvrđave, kojoj se nasuprot, na bosanskoj strani, bio usidrio spomenuti brod »Lyonnais«.

[25] Tu je kovanicu gramatičar I. A. Brlić predlagao tadašnjim jezikoslovcima za: aventurier, Abenteuerer, Waghals.

rukopis počeh ispravljati, a Mesić[26] ga u Zagreb za Neven ponese...«[27] Iz te bilješke dakle znamo, da se A. T. Brlić toga ljeta u brodskom vinogradu često sastajao s Tomom Skalicom i da mu je ispravljao rukopis.

Vrlo je vjerojatno, da je taj boravak u Brodskom brdu udario temelj kasnijoj i konačnoj političkoj suradnji braće Skalica s A. T. Brlićem, o kojoj svjedoče i pisma braće Skalica upravljana A. T. Brliću u Beč, Zagreb i Brod i kasniji akti austrijskih vlasti.

Bila je to vrlo smiona i opasna tajna akcija na teritoriju Austrije i turske Bosne. Započeo ju je A. T. Brlić s kapetanom A. Oreškovićem, koji je kasnije dezertirao iz austrijske vojske i prebjegao u Beograd, a Brlić je s njime stajao u stalnoj vezi od god. 1857. do 1868.

Austrijske su vlasti tek nakon deset godina (god. 1867.) nešto točnije znale o toj akciji, pa je vinkovački »Generalmajor und Truppenbrigadier« von Wöber upravio svom područnom potpukovniku i gradonačelniku brodskom Antunu Kottasu von Heldenberg tajni dopis od 27. nov. 1867., u kome od riječi do riječi piše:

»U jednom povjerljivom izvještaju, koji je dostavljen visokoj Generalkomandi označuje se advokat Brlić u Brodu kao glava jednog komiteta, koji je — kako se kaže — razvio djelatnost za srpske interese na području austrijskom. — Neki Skalica, brodski staklar i njegov brat, zatim dva individua imenom Bogdanović i Tasovac označuju se kao članovi toga komiteta ili bar kao agenti Brlićevi. — Braća Skalica su navodno u Brodu dosada utrošila preko 3000 for. u nedozvoljene svrhe, a novac su navodno dobili iz Srbije ili Rusije...«[28] Slijede preporuke s obzirom na mjere, što ih valja poduzeti. — Već nakon osam dana odgovara potpukovnik i načelnik brodski Kottas svome starješini generalu rezervatnim dopisom od 5. 12. 1867.:

»... Do sada nije zapaženo ništa sumnjiva, a jedva bi mogao biti istinit navod, da su braća Skalica utrošila preko 3000 for. u nedozvoljene svrhe, jer je opće poznato da oba brata žive u vrlo slabim imućtvenim prilikama, pa bi svakako bilo napadno... Stjepan Skalica je još u zaostatku sa porezom, pa bi taj zaostatak sigurno bio isplatio, da je imao raspoloživih fondova. — Konačno sam slobodan Vašem Visokoblagorođu dati neka obaviještenja o rečenim individuima. — Advokat Brlić je sumnjiva držanja, te se o njemu svakako može predmievati, da bi se dao upotrijebiti za političke smutne akcije. Bogdanović... je trgovac... te s Brlićem u kompaniji tjera neki drvni posao u erarskim šumama Bosne,

[26] Matija Mesić, historičar, rodom iz Broda na Savi.
[27] Dnevnik A. T. Brlića. — (Arhiv obitelji Brlić u Brodu).
[28] Prijevod iz njemačkog. (Dopis u Arhivu obitelji Brlić u Brodu).

pa uslijed toga često posjećuju Brlićevu kuću... — Braća Tomo i Stjepan Skalica, prvi od njih staklar i građanin, drugi krojač i građanin, odani su piću i ekscentrični, i oni češće posjećuju kuću Brlićevu... Tasovac .....«[29]

Kottas je, kako se vidi, stvar olako uzeo. A faktično su gotovo svi navodi onoga prvoga akta bili ili istiniti ili vrlo blizu istini.

Međutim je i ona tajna politička akcija i ta policijska protuakcija legla u zaborav istodobno sa smrću Andrije Torkvata Brlića, koja se zbi oko pola godine nakon izmjene tih rezervatnih dopisa, t. j. na Spasovo god. 1868.

Kako se vidi iz citiranog Kottasova izvještaja, materijalne su prilike braće Skalica već god. 1867. bile vrlo slabe. One se nisu ni kasnije popravile. S Tomicom je god. 1885. ugasnula obitelj Skalica u razvojačenom, Hrvatskoj opet pripojenom »kr. slobodnom« gradu Brodu na Savi. Brod postade od malene graničarske varošice uz vojnu tvrđu modernim, naprednim, kulturnim i materijalnim središtem donje Posavine.[30]

*

Eto, u najkraćim crtama, Tomičina puta:

Kad je, dakle, kako smo uvodno spomenuli, Tomica stigao u Beč, svibnja mjeseca godine 1851., da krene na svoje svjetsko putovanje, morao je još dosta dugo, negdje u Češkoj čekati, dok nije dobio putnice. No tek što ju je primio, odmah krenu, najprije u Hamburg, a onda u Bremen. Tu se, ne bez neprilika, ukrca na finski brod »Suomi«, koji se bio opremio za lov na kitove, a plovio je najprije u Ameriku.

20. listopada 1851. »u 9 sati prp.« veli Skalica, »izvukoše mornari lengere. Jedra se izstave, i brod se ugodnim vjetrom u 5 sati poslije podne otisnu u Sjeverno more.«

Put je našeg moreplovca sad najprije vodio u Finski zaljev sve do Kronštata, i opet natrag u Sjeverno more kroz Kattegat i Skager-Rak, pa do engleske obale. — 29. XI. 1851. proploviše Kanal la Manche, dotaknuše se francuske obale, pa se onda, ostavivši evropsko kopno, otisnu u debelo more Atlantskim oceanom u jugozapadnom pravcu.

---

[29] Prijevod iz njemačkog. (Dopis u Arhivu obitelji Brlić u Brodu).

[30] U Brodu su se rodili ili su u njem živjeli i radili: O. Marijan Jajić, Branko Radičević, Stjepan Marjanović, Matija Mesić, I. A. Brlić, A. T. Brlić, Jagoda Brlićeva, Mato Topalović, Ivan Filipović, Hugo Badalić, Gjuro Pilar, Martin Pilar, dr. David Bogdanović, Ivana Brlić-Mažuranić, Stadler, Rittig, Tadijanović i mnogi drugi.

Ploveći tako uz zapadnu obalu Afrike, dotaknuše se Zelenog rta (Cabo verde), te otoka St. Jago, St. Antonio i St. Brade, gdje su vrbovali časnike za lov na kitove, jer »ondašnji Afrikanci i Portugalci u tom su poslu poznati vještaci«. Obavivši i to, otisnu se od afričke obale na pučinu Oceana i opet u pravcu jugozapadnom, te preploviše ekvator. Razumije se, da se obavila i običajna ceremonija sa svim putnicima, koji su prvi puta prelazili ekvator, i da je naš putopisac dao vrlo humoristićan prikaz slika te ceremonije.

Ploveći i dalje k jugozapadu, preplove Atlantski ocean i ugledaju istočno kopno Južne Amerike. Tu ploveći dalje k Jugu uz obalu Brazilije, minuše gradove Montevideo i Buenos Aires, te se približe strašnom Cap Hoornu, južnom rtu Amerike. Dopriješe do Ognjene zemlje (Terra del Fuego) i proploviše, uz najveće pogibli i s prevelikom mukom Magellanski tjesnac, pa tako naš moreplovac, nakon mnogih časova, u kojima se već rastajao s ovim životom, ipak sretno stigne iz Atlantskog u Tihi ocean, oplovivši južni rt Amerike.

Bilo je to početkom veljače 1852. baš u onom času, kad se drugi naš svjetski putnik, kapetan Visin, bijaše otisnuo u more, da oplovi svijet.

Sad krenu uz zapadnu obalu Južne Amerike u sjevernom pravcu. Zadržaše se nekoliko dana u Valparaisu glavnom gradu Chilea, pa odanle otisnu opet na sjever. Preplove ekvator i stignu 15. travnja 1852. u San Francisko. S velikom živahnošću opisuje naš putnik tu šarenu luku, prepunu brodova i pustolovaca iz čitavog svijeta. On je u dilemi, da li da ostane tu, u tom velikom svjetskom gradu i da odavle pođe s kopačima zlata tražeći bogatstvo i sreću ili da krene dalje po svijetu. Tu nam daje živ opis svog razgovora s poštenjačinom kapetanom broda, koji sklone našeg mladog »srećogonju«, da se kani San Franciska i društva međunarodnih propalica, te da ostane na njegovu brodu, no ne već kao putnik, već kao namještenik-konstabl, te da s njime pođe dalje u lov na kitove.

Ukrcaju se dakle ponovo na brod 21. travnja 1852. te krenu natrag najprije u južnom pravcu, kroz Kalifornijski zaljev, a onda otisnu na sjeveroistok u Tihi ocean, te nasred oceana stigoše na Havajske ili Sandvič otoke, te pristadoše u luci Honolulu.

Tu nastaju Skaličini čarobni opisi života u ovom blagoslovenom dijelu kugle zemaljske, gdje vlada vječno proljeće. S tim opisima svršava glavni materijal njegovih putopisa iz »Nevena« 1856. Nastavak njegova putovanja sadržan je u dva pisma, što ih je također objelodanio »Neven« dvije godine prije (1854).

Iz njih je vidljivo, da je Skalica iz Honolulua krenuo Tihim oceanom u sjeverozapadnom pravcu, te stigao u luku Petropavlovsk u Kamčatki.

Tu su pokušali prodati riblje ulje, pa kad im to ne uspije, otplove u rusku Sibiriju, no ni tu ne bijahu bolje sreće, dok konačno u Kitaju ne prodadoše svoj tovar. Zatim ponovo otplove u Sjevernu Ameriku i pristanu u luci Sitka u Aljaski. Tu ih na putu napadnu gusari, te jedva iznesoše žive glave.

Sad se, dakle, vratiše na Havajske otoke, te 22. siječnja 1853. ponovo pristadoše u luci Honolulu. Drugo Skaličino pismo iz Honolulua puno je opet poezije i ushita za taj blaženi kraj.

Eto, uostalom sadržaja Skaličina putopisa:

1. »Zbogom Evropo!«
2. Iz Atlantika u Tihi ocean kroz Magelanska vrata
3. Od putnika konstabl
4. Honolulu — raj zemaljski
5. Na Kamčatki i u ruskoj tvrđi Petropavlovsk
6. Lov na kitove po Ohockom moru
7. Iz Sibirije u Rusku Ameriku — U pandžama gusara
8. Iz blaženih Havaja u zemlju zlata, nezadovoljstva i lakomosti
9. U zlatnim rudnicima Kalifornije
10. Jagma za zlatom — Iz Kalifornije u Australiju
11. Brodolom, borba za život
12. Na putu u australske zlatne majdane
13. Zaglavak — Povratak u domovinu

Osobito su zanimljivi i živahni Skaličini prikazi života i borbe za zlato u zlatnim majdanima Kalifornije, koji su tada tek bili otkriveni i potanki opis tadašnjeg načina lova na kitove.

No Skaličin je putopis naročito zanimljiv zato, što je Tomo Skalica Brođanin, koliko znamo, prvi Hrvat, koji je — prije 100 i više godina — oplovio svijet.

Résumé

LE PREMIER CROATE QUI EFFECTUA LE TOUR DU MONDE AVANT 100 ANS: LE VITRIER DE BROD TOMO SKALICA

par

IVAN BRLIĆ

C'est l'histoire de la vie et de l'exploit du premier Croate qui a fait, il y a cent ans, en navire le tour du monde. Il était vitrier, de nom Tomo Skalica, né à Brod sur Save en Croatie, en 1827. Dégoûté et poursuivi par la police autrichienne du célèbre »System Bach« (1850—1860), Skalica s'embarqua à Brême sur un navire finnois équipé pour la chasse à la baleine, pour chercher fortune. Il traversa

l'Atlantique, passa le détroit de Magellan entre l'extremité Sud de l'Amerique et la Terre du Feu, en ce temps la frayeur de tous les marins, et aborda le 15. avril 1852. le port de San-Francisco. Il prit ici contact avec les mineurs d'or en Californie, mais quitta San-Francisco après un bref séjour, pour continuer son voyage. Faisant un séjour à Alaska et à Honolulu, après avoir assisté à la chasse de baleine dans la mer d'Okhotsk, il retourna, après un an de voyage, à San-Francisco le 23. avril 1853. pour y essayer faire sa fortune dans les mines d'or en Californie qui, à cette epoque, venaient d'être ouvertes à l'exploitation. N'ayant pas reussi s'enrichir assez vite Skalica quitte la Californie et prend le bateau pour l'Australie où le tentaient de nouvelles mines d'or qui venaient d'être découvertes. Skalica à fait une description détaillée et très vive de ses exploits, qui parut dans la revue littéraire croate de Zagreb »Neven« (cours de 1854., 1855. et 1856.) — Dans le présent article nous n'avons donné qu'un extrait très bref de sa rélation de voyage ayant pour but principal de donner un portrait de l'exploiteur lui même qui, en retournant dans sa patrie en 1856, s'engagea, avec le patriote et revolutionnaire croate bien connu Andrija Torquato Brlić dans une action politique secrète, révolutionaire et d'angereux contre le regime Bach. Skalica mourut, pauvre, à Brod en 1883.